

УДК 658.012.4

REGULATION OF ECONOMIC ACTIVITY OF THE NATIONAL ECONOMY SECTORS

M. Minenko

National University of Food Technologies

Key words:

Regulation of economic activity

Government regulation

Economic and legal

principles of regulation

Instruments of state

regulation

Socio-economic system

Market self-regulation

Article history:

Received 09.03.2017

Received in revised form

28.03.2017

Accepted 13.04.2017

Corresponding author:

M. Minenko

E-mail:

npuht@ukr.net

ABSTRACT

Regulation of economic activity of sectors of the national economy in modern conditions was considered in this study. The attention to the role of the state in this process was emphasized. Usefulness of the impact of state institutions may be specified due to the objective reasons of economic development and social needs of society. The behavior of the state in a phase of economic recession or recovery as well as the specifics of state regulation during tough economic planning and market economy was defined. In any case, excessive government regulation can be a major cause of inhibition of market development. However, economic development is not predictable without it. For example, in food industry branches (including baking) the effects of the direct impact of government regulation have been shown. In the final part of the article it was confirmed that the effective state regulation should direct the leverage effect on the balance of any deviations and bring socio-economic system to equilibrium.

РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГАЛУЗЕЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

М.А. Міненко

Національний університет харчових технологій

У статті розглянуто питання регулювання господарської діяльності галузей національної економіки в сучасних умовах. Акцентовано увагу на місці та ролі держави в цьому процесі. Зазначено, що доцільність впливу державних інституцій може бути обумовлена об'єктивними причинами економічного розвитку країни та соціальними потребами суспільства. Визначено поведінку держави у фазі економічного спаду або підйому, а також особливості державного регулювання при жорсткому плануванні економіки та в ринковому господарюванні. Водночас зауважено, що у будь-якому випадку надмірне державне регулювання може стати основною причиною гальмування ринкового розвитку, а без нього економічний розвиток — не прогнозований. На прикладі галузей харчової промисловості (зокрема хлібопекарської) показано наслідки прямого впливу державного регулювання. У підсумку констатовано, що ефективне державне регулювання повинно направити дію

своїх важелів на збалансування будь-яких відхилень і привести соціально-економічну систему до стану рівноваги.

Ключові слова: регулювання господарської діяльності, державне регулювання; економіко-правові засади регулювання, інструменти державного регулювання, соціально-економічна система, ринкове саморегулювання.

Постановка проблеми. Результати функціонування галузей національної економіки, цінова політика, інвестиційна політика, попит і пропозиція, частка імпорту та експорту знаходяться під впливом законів ринку, а також інструментів державного регулювання. Питання регулювання господарської діяльності соціально-значимих галузей, що беруть активну участь у формуванні споживчого ринку країни, розглядаються у науковій літературі постійно. Основні акценти в цьому разі робляться на економіко-правових засадах регулювання. Ключовим суб'єктом процесів регулювання виступає держава. Це зумовлено тим, що не всі функції та стратегії, необхідні для ефективного розвитку національної економіки, можуть бути реалізовані через ринкові відносини, тому ринкові механізми, залежно від обставин, потрібно доповнювати, формуючи систему державного впливу шляхом застосування адаптованих до об'єктивних умов господарювання та вимог суспільства економіко-правових засад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив основних економіко-правових інструментів на регулювання господарської діяльності галузей національної економіки досліджували М.О. Кизим, Л.В. Касьянова, О.С. Коротун, Н.В. Новицька, А.М. Новицький, В.В. Лисенко, В.В. Селезньов, А.М. Соколовська, О.О. Сунцова, А.І. Даниленко, С.С. Брехов, К.І. Швабія та інші. Однак актуальність цієї проблеми постійно знаходиться на порядку денному та особливо є корисною для українського бізнес-середовища. З огляду на це, наше дослідження буде спрямоване на:

- визначення ролі державного регулювання та використання його основних принципів на сучасному етапі господарювання;
- оцінку впливу нормативно-правової бази на цей процес;
- аналіз взаємозв'язку умов розвитку галузей національної економіки та економіко-правових інструментів державного регулювання;
- забезпечення вирішення соціальних питань, функціонування неприбуткових і низькорентабельних виробництв та стабілізації економіки.

Викладення основних результатів дослідження. При різному ставленні до ролі державного регулювання жодна країна не обходиться без нього. Будь-яка держава, незалежно від визначених орієнтирів, виконує конкретні функції, першочерговими серед яких є регулювання економічних процесів, що відображає ступінь її цілеспрямованого впливу на формування стратегії й тактики національної економіки з метою забезпечення та підтримки її функціонування у заданому режимі змін й розвитку економічних відносин і взаємозв'язків [8].

Регулювання відбувається за допомогою норм і методів, що регламентують діяльність суб'єктів господарювання через систему правових,

економічних та інституційних інструментів державного регулювання. При цьому основними принципами державного регулювання визначено:

- мінімальне втручання держави в економічні процеси (їй варто делегувати лише ті функції, які не можуть бути забезпечені розвитком ринкових відносин);
- вплив владних інституцій на розвиток соціально-економічних процесів за допомогою визначених державою економічних інструментів.

На практиці державне регулювання є постійно функціонуючим механізмом, який забезпечує країні відповідний рівень досягнення цілей. Кожна країна має свої особливості державного регулювання, які залежать від конкретного етапу й темпів економічного розвитку країни, стратегічних пріоритетів, соціальних потреб суспільства, стану та розвитку продуктивних сил, бажаних результатів регулювання. Вивченню ролі державного регулювання на різних етапах розвитку країни присвячені праці вітчизняних і зарубіжних економістів. Так, доведено, що у фазі економічного спаду всі заходи держави повинні бути спрямовані на стимулювання ділової активності. Це може здійснюватися за рахунок зменшення податкового навантаження, надання податкових пільг, впровадження системи прискореної амортизації, підвищення ролі та збільшення масштабів державного кредитування тощо. За допомогою цих заходів держава проводить політику, що сприяє зростанню капіталовкладень, стимулюванню ділової активності, створенню нових робочих місць.

Період підйому для держави повинен характеризуватись стримуванням ділової активності для обмеження перевиробництва товарів. Для цього вводяться високі ставки податків, скасовуються податкові пільги, зменшується державне кредитування, вводяться обмеження в амортизаційній політиці.

На будь-якому етапі розвитку повноцінним суспільство може бути лише тоді, коли співпрацюють ринкова система та державне регулювання, коли державне регулювання економіки доповнює ринкове саморегулювання, і в сукупності вони створюють єдиний економічний механізм регулювання економічної системи. Надмірне державне регулювання гальмує ринковий розвиток, а без державного регулювання економічний розвиток може набути непередбачених напрямів.

Актуальність цієї економічної проблеми не зменшується і в сучасних умовах господарювання, тому полеміка щодо питання впливу держави на стан економіки країни в цілому і кожної галузі зокрема та визначення оптимальних важелів її впливу на різних етапах розвитку ведеться й досі. Існуючі точки зору мають своє обґрунтування. Попри все, за будь-яких обставин, намагання економістів визначити оптимальну систему державного регулювання можуть бути реалізовані лише в межах окремої конкретної країни та певного відрізка її економічного розвитку.

Обов'язковою умовою ефективного державного регулювання є створення необхідної нормативно-правової бази. Правову основу такого регулювання становлять законодавчі та нормативні акти, що визначають порядок формування та функціонування ринкових механізмів. Правова база повинна сприяти здійсненню стратегії економічного розвитку та формувати середовище для досягнення відповідних макроекономічних і мікроекономічних

показників. Крім того, на підставі створеної правової бази держава може реалізовувати свою роль щодо регулювання безпосередньо економічними процесами. Однією з основних функцій державного регулювання є підтримка пропорційності виробництва і споживання, згладжування циклічності економічних процесів, а також підтримка і розвиток конкуренції та проведення антимонопольних заходів.

Саме тому у своїй соціально-економічній, науково-виробничій і комерційній діяльності суб'єкти господарювання України спираються на низку чинних законів, зокрема: «Цивільний кодекс України», «Бюджетний кодекс України», «Податковий кодекс України», «Про економічну самостійність», «Про підприємництво» (стаття 4), «Про зайнятість населення», «Про інвестиційну діяльність», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про ціни і ціноутворення», «Про приватизацію майна державних підприємств» тощо.

Водночас в Україні функціонують галузі, діяльність суб'єктів господарювання яких знаходиться під нормативним впливом державного регулювання, що гальмує їх розвиток, призводить до соціальної напруги, зниження якості продукції і навіть до банкрутства. Прикладом такої галузі є хлібопекарська. Так, стабільність цін на хліб у державі до цього часу забезпечується постановами Кабінету Міністрів України «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)» від 25 грудня 1996 року № 1548 [3], «Про доповнення додатка до постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 року № 1548» від 20 червня 2007 року № 845 [4] та «Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 року № 1548» від 19 вересня 2007 року № 1161 [2].

Така «стабільність» у хлібопекарській галузі, визначена цими постановами, призвела до її фактичного занепаду. В результаті тривалого адміністративного регулювання цін на сорти хліба масового вжитку, питома вага яких становить близько 80% від загального обсягу виробництва, третина хлібопекарських підприємств збиткові або низькорентабельні, близько 60% підприємств перейшло працювати в тінь, десятки хлібозаводів збанкрутіли і вирізали на металобрухт.

Сьогодні є намагання окремих державних інституцій, під впливом галузевих об'єднань і Комітету підприємців АПК при Торгово-промисловій палаті України змінити ситуацію. Так, Постановою Кабінету Міністрів України «Про реалізацію пілотного проекту щодо тимчасового обмеження застосування постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 року № 1548 та постанови КМУ від 17 жовтня 2007 року № 1222» від 22 вересня 2016 року № 656 [6] з 1 жовтня 2016 року було запроваджено пілотний проект щодо ціноутворення на товари і послуги у сфері виробництва та реалізації продовольчих товарів. Пілотний проект застосовується щодо тимчасового припинення дії Постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 року № 1548 в частині державного регулювання цін на продовольчі товари шляхом встановлення граничних рівнів рентабельності основних видів продовольчих товарів та їх пакування, а також граничних торговельно-збутових надбавок до ціни виробника таких товарів. На період дії пілотного проекту при-

пинається дія Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку декларування зміни оптово-відпускних цін на продовольчі товари» від 17 жовтня 2007 року № 1222 стосовно декларування оптово-відпускних цін виробників [5].

Аналіз результатів реалізації пілотного проекту про тимчасове обмеження застосування державного регулювання цін свідчить про відсутність істотного росту споживчих цін на харчові продукти в жовтні-грудня 2016 року. З урахуванням сезонності ціноутворення протягом жовтня-грудня середні рівні цін харчових товарів, на які поширена дія пілотного проекту, демонстрували темп зростання, що не перевищував темп зростання цін за аналогічний період минулого року.

Вартість продуктів, на які поширена дія пілотного проекту щодо відміни державного регулювання, в споживчому кошику українця за жовтень-грудень 2016 р. зросла на 9,5% порівняно з аналогічним періодом 2015 р., що є нижчим за рівень інфляції (за даними Державної служби статистики України, рівень інфляції в Україні у 2016 р. становить 12,4%). Середні рівні цін на макаронні вироби, рисову крупу, цукор та свинину знизилися в жовтні-грудні 2016 р. на 0,3—4,8% порівняно з жовтнем-груднем 2015 року. Найбільший ріст цін протягом жовтня-грудня 2016 р. продемонструвала група молочних продуктів (17—40% залежно від виду продукту). Зазначене прямо корелюється з сезонністю молочної галузі (зменшення кількості сировини в осінні та зимові місяці) та ситуацією на світовому ринку. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), індекс цін на молочну продукцію в грудні 2016 р. склав 192,6 пункт, що на 6,2 пункту вище за рівень листопада. Ріст індексу пов'язаний з високим імпортним попитом на молочні продукти в країнах Близького Сходу та Північної Африки, Китаї та зменшенням пропозиції з боку Нової Зеландії.

Окрім безпосередньо цінового регулювання, на зміну динаміки рівнів споживчих цін впливає також низка прямих та опосередкованих факторів, зокрема: зростання вартості електроенергії та логістичних витрат, девальвація валюти, вплив кон'юнктури світового ринку тощо. Відтак можна попередньо стверджувати про відсутність прямого негативного впливу пілотного проекту на динаміку рівнів цін харчових продуктів.

За таких умов доцільно скасувати Постанову Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 року №1548 в частині державного регулювання цін на продовольчі товари шляхом встановлення граничних рівнів рентабельності основних видів продовольчих товарів та їх пакування і граничні торговельно-збутові надбавки до ціни виробника таких товарів, а також дію Постанови Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 року № 1222 стосовно декларування оптово-відпускних цін виробників.

Таке рішення буде сприяти покращенню інвестиційного клімату, збільшенню обсягів виробництва, створенню нових робочих місць у харчовій і переробній промисловості України, формуватиме конкурентне середовище на ринку харчових продуктів, зупинить скорочення підприємств малого та середнього бізнесу, тінізацію економіки та погіршення якості продукції [7].

На прикладі галузей харчової та переробної промисловості варто зазначити, що економіка будь-якої країни базується на різних формах власності. Завдання держави полягає в тому, щоб забезпечити підприємствам різних форм власності однакові умови функціонування, рівні права та захист їх прав.

Ще одним завданням держави є відслідковування дотримання пропорцій розвитку інфраструктури національної економіки. Диверсифікований підхід державного регулювання повинен забезпечувати комплексний багатогалузевий розвиток економіки країни.

Крім цього, завданням держави є проведення аналізу стану вітчизняної і світової економіки на поточний момент та прогнозування розвитку тенденцій на майбутні періоди. Саме на підставі цього аналізу здійснюється антикризове або антициклічне регулювання економікою.

Одним із головних напрямів державного регулювання економіки України є заходи щодо підтримки та розвитку конкуренції і запровадження антимонопольних заходів. Держава на законодавчому рівні визначила своє відношення до цих питань економічного процесу. Зокрема, Закон України «Про захист економічної конкуренції» передбачає міри покарання підприємств у випадку недобросовісної конкуренції, а Кодексом про адміністративні правопорушення передбачено покарання за зловживання монопольним становищем на ринку та покарання за неправомірну угоду між підприємцями (стст. 1661 та 1662 КпАП).

Найважливішою функцією держави у сфері управління економікою має бути регулювання інноваційних процесів та інвестиційної діяльності. Інноваційні процеси базуються на цілеспрямованій державній науково-технічній політиці в поєднанні з розвитком і удосконаленням ринкових відносин. Пріоритети повинні бути спрямовані на запровадження енергозберігаючих технологій; переведення виробництва на технології з меншим використанням сировини та матеріалів, що імпортуються; максимально можливий перехід до «високих» технологій; ліквідацію екологічно-шкідливих виробництв.

Державне регулювання інвестиційної діяльності передбачає як пряме управління інвестиціями з боку держави, так і забезпечення державою належних економічних умов інвестування для суб'єктів ринку [1]. Пряме державне управління інвестиціями охоплює прогнозування і планування державних інвестицій, визначення умов і реалізацію конкретних заходів щодо інвестування бюджетних коштів і позабюджетних фондів. Економічні умови інвестування галузей національної економіки передбачають створення відповідної системи фінансування, кредитування і ціноутворення; нормування амортизаційних відрахувань; експертизу інвестиційних проектів; порядок видачі дозволів на капітальне будівництво виробничих і соціальних об'єктів; встановлення системи податків з диференціюванням оподаткування; запровадження податкових пільг; створення економічних зон з пільговим оподаткуванням тощо.

Головним аргументом на користь державного регулювання економічних процесів у державі на будь-якому етапі розвитку є соціальні питання, функціонування неприбуткових і низькорентабельних виробництв та стабілізація економіки. Держава повинна визначати соціальну орієнтацію еконо-

міки. У будь-якому суспільстві, незалежно від рівня його розвитку, є певна частина населення та сфери діяльності людей, що об'єктивно не спроможні займатися підприємницькою діяльністю і, відповідно, не мають достатнього прибутку. До них відносяться непрацездатні або малозабезпечені верстви населення, галузі невиробничої сфери. Тому важливою економічною функцією держави є перерозподіл консолідованих (централізованих) доходів і ресурсів, стабілізація економіки та соціальний захист населення з метою сприяння збалансованому й стабільному розвитку національного господарства, нормального життєзабезпечення всіх верств і сфер діяльності суспільства. Соціальний захист населення і стабілізація економіки досягаються шляхом: доступу всіх членів суспільства до загальнодержавних благ; отримання певного рівня медичного обслуговування; освіти; встановлення мінімальних розмірів заробітної плати і пенсій; можливості працевлаштування; соціального забезпечення інвалідів та пенсіонерів; допомоги багатодітним сім'ям та по безробіттю; надання неподільних суспільних благ і послуг (шляхи сполучення, зв'язок, комунальні послуги тощо); регулювання цін; надання податкових пільг і застосування особливих податків (відрахувань); регулювання гранично допустимих розмірів інфляції та безробіття; забезпечення функціонування шляхом безпосереднього бюджетного фінансування закладів освіти, науки, культури, охорони здоров'я, збройних сил, органів правопорядку, державних структур управління тощо.

Варто звернути увагу на ще одну важливу соціально-економічну роль державного регулювання — моніторинг і регулювання процесів охорони здоров'я та відтворення природного навколишнього середовища. Державна політика повинна: гарантувати екологічну безпеку; охорону й ефективне використання довкілля і природних ресурсів; створювати необхідні соціально-економічні умови для можливості громадян користуватись ресурсами природного середовища; проводити на базі довгострокової та поточних економічних програм не лише постійний моніторинг стану довкілля і здоров'я людей, але й низку заходів щодо національного використання та відтворення природних ресурсів. Фактично держава повинна взяти на себе роль головного суб'єкта, що визначає орієнтири сталого розвитку для своїх інституцій, органів місцевого самоврядування, бізнесу, громадських об'єднань, громадян. З огляду на це, держава має перебрати на себе право створення правових і економічних передумов ефективного функціонування ринкової системи, надаючи їй стійкості та динамічності.

В умовах нашої країни етап ринкових перетворень має забезпечити адаптацію державного регулювання до ситуації, що змінюється. Цей перехід повинен супроводжуватись трансформацією впливу держави на економічні процеси. Потрібно визначити особливості ролі держави при жорсткому плануванні економіки і в ринковому господарюванні. Без визначення такої ролі неможливий перехід до нового стану економічної системи. Невважені дії можуть призвести до втрати напрацювань цілого історичного періоду.

Гнучкість й адаптивність державного регулювання до конкретних вимог у конкретний період розвитку країни, з урахуванням надбань попередніх періодів, надасть можливість стабілізувати економічну ситуацію. Нині голов-

на проблема полягає у визначенні та застосуванні таких державних методів регулювання економікою, які б обов'язково враховували попередні напрацювання і збалансували можливості їх використання з вимогами сьогодення для того, щоб не сталося розладу економічної системи в цілому.

У даному контексті не йдеться про жорстке регулювання і повернення до адміністративної системи управління економікою. Цілеспрямована система державного регулювання повинна направити дію економічних важелів на збалансування будь-яких відхилень і привести систему до стану рівноваги. Пасивність і непродуманість державного регулювання призводить до значної тінізації економіки, погіршення економічної ситуації та наростання соціальної напруги в країні.

Висновки

Таким чином, визначаючи роль державних інституцій у регулюванні економічними процесами, необхідно констатувати, що:

- без ринкового саморегулювання неможлива побудова будь-якої економічної системи;
- без державного регулювання неможлива стійкість цієї системи та надання їй керованості й соціальної спрямованості.

Подальший розвиток економіки України в цілому та її соціально значимих галузей зокрема зумовлює реалізацію більш гнучких і адаптованих до впливу факторів зовнішнього середовища заходів державного регулювання, оскільки динамічність ринкових процесів потребує не нейтрального спостереження, а активних дій з боку держави. Активні дії з боку держави можуть здійснюватись як за допомогою прямого, так і опосередкованого державного регулювання, яке повинно спиратись на економіко-правові інструменти регулювання, що мають обмежений вплив і не деформують дію економічного механізму в цілому.

Література

1. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. — Київ : НІСД, 2009. — 336 с.
2. Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 року № 1548 // Урядовий кур'єр. — № 179. — 29.09.2007. — (Нормативний документ Кабінету Міністрів України. Постанова від 19 вересня 2007 року № 1161).
3. Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів) // Урядовий кур'єр. — 23.01.1997. — (Нормативний документ Кабінету Міністрів України. Постанова від 25 грудня 1996 року № 1548).
4. Про доповнення додатка до постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 р. № 1548 // Урядовий кур'єр. — № 115. — 03.07.2007. — (Нормативний документ Кабінету Міністрів України. Постанова від 20 червня 2007 року № 845).
5. Про затвердження Порядку декларування зміни оптово-відпускних цін на продовольчі товари // Урядовий кур'єр. — № 19. — 19.10.2007. — (Нормативний документ Кабінету Міністрів України. Постанова від 17.10.2007 № 1222).
6. Про реалізацію пілотного проекту щодо тимчасового обмеження застосування постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 року № 1548 та постанови Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 року № 1222 // Урядовий кур'єр. — № 183. — 29.09.2016. — (Нормативний документ Кабінету Міністрів України. Постанова від 22 вересня 2016 року № 656).

7. Пропозиції щодо вдосконалення державного регулювання цін на товари і послуги у сфері виробництва та реалізації продовольчих товарів : матеріали засідання Комітету підприємців АПК при ТПП України, (24.01.2017 р.) / Д.О. Романович, М.А. Мороз, О.І. Юхновський. — Київ : ТПП України, 2017. — 3 с.

8. Селезньов В.В. Основи ринкової економіки України : Посібник. — Київ : А.С.К., 2006. — 688 с.

РЕГУЛИРОВАНИЕ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОТРАСЛЕЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

М.А. Миненко

Национальный университет пищевых технологий

В статье рассмотрены вопросы регулирования хозяйственной деятельности отраслей экономики в современных условиях. Акцентировано внимание на месте и роли государства в этом процессе. Указано, что целесообразность влияния государственных институтов может быть обусловлена объективными причинами экономического развития страны и социальными потребностями общества. Определено поведение государства в фазе экономического спада или подъема, а также особенности государственного регулирования при жестком планировании экономики и в рыночном хозяйствовании. В то же время отмечено, что в любом случае чрезмерное государственное регулирование может стать основной причиной торможения рыночного развития, а без него экономическое развитие не прогнозируемо. На примере отраслей пищевой промышленности (в частности хлебопекарной) показаны последствия прямого влияния государственного регулирования. В итоге констатируется, что эффективное государственное регулирование должно направить действие своих рычагов на сбалансирование любых отклонений и привести социально-экономическую систему в состояние равновесия.

Ключевые слова: *регулирование хозяйственной деятельности, государственное регулирование, экономико-правовые основы регулирования, инструменты государственного регулирования, социально-экономическая система, рыночное саморегулирование.*